

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

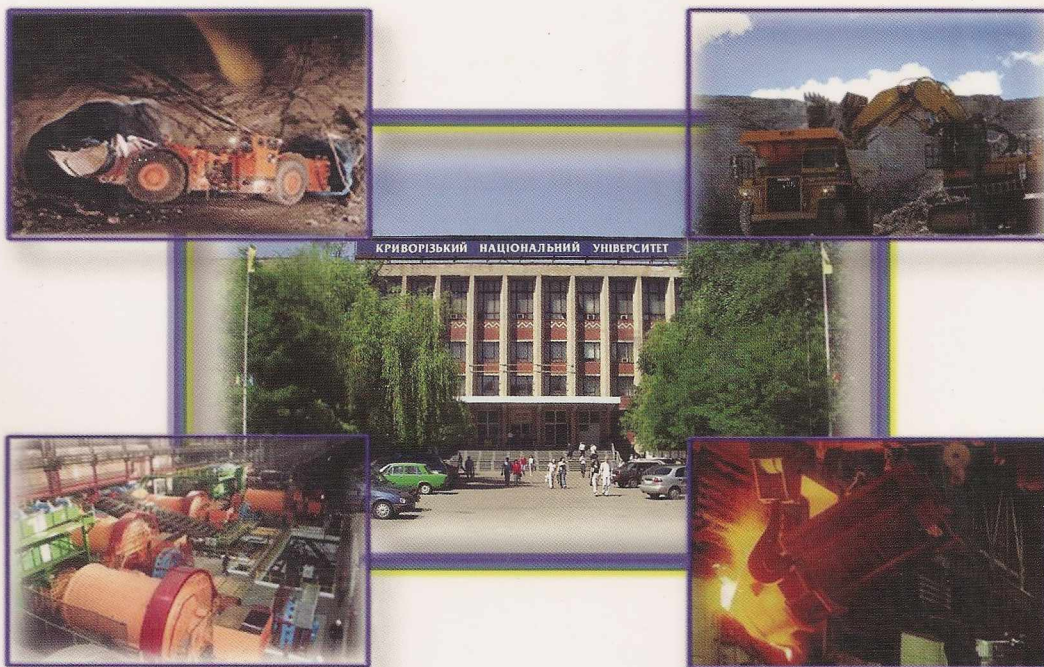
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Міжнародна науково-технічна конференція

Матеріали конференції

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ
ТА СУСПІЛЬСТВА**

Т о м 2

22-25 травня 2013 року

Кривий Ріг

УДК 371.322.:37.013.77

О. Л. ПІНСЬКА,

канд. пед. наук, доцент

Криворізький педагогічний університет

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Висвітлюється сутність різнорівневої самостійної роботи та критеріїв її диференціації

Соціально-економічні перетворення в усіх сферах суспільного життя, стрімкий розвиток науки і техніки, розширення економічної самостійності України зумовлюють необхідність вдосконалення підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до майбутньої професійної діяльності. Будь-яка діяльність матиме успіх у тому випадку, якщо її учасники беруть у ній безпосередню участь та зацікавлені у її результатах. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук внутрішніх резервів підвищення ефективності навчально-професійної підготовки майбутніх учителів.

Одним з таких внутрішніх джерел активності особистості у процесі набуття знань, умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання, самоосвіти та майбутньої професійної діяльності є самостійна робота, яка сприяє розвитку творчої ініціативи та потреби самовдосконалення. Видатний педагог Я. А. Коменський наголошував: «Альфою та омегою нашої дидактики нехай буде пошук і відкриття способу, за якого б учителі менше навчали, а учні більше б училися» [2, с. 310].

Протягом останніх десятиліть організація самостійної роботи студентів була предметом дослідження С. І. Архангельського, Ю. К. Бабанського, В. К. Буряка, Б. І. Коротяєва, П. І. Підкасистого та інших. Проблемою пошуку ефективних форм і методів організації самостійної роботи займалися М. В. Буланова-Топоркова, Н. П. Волкова, Л. Г. Вяткін, І. А. Зимня та ін. Теоретичний аналіз проблеми дозволяє визначити самостійну роботу як активну навчально-пізнавальну діяльність студентів, яка набуває для індивіда особистого сенсу і здійснюється в аудиторний та поза аудиторний час з метою засвоєння необхідних для майбутньої професійної діяльності знань, умінь та навичок під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі і сприяє формуванню самостійності як особистісної риси студента. Вона вимагає від студента внутрішньої готовності до напруженої розумової та практичної діяльності у процесі оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Поза самостійною роботою неможливо сформувати активну особистість і підготувати спеціаліста, який може швидко адаптуватися до умов, що постійно змінюються.

Однак, індивідуальні відмінності особистості такі великі, що не можна створити єдині умови навчання, оптимальні для різних категорій студентів. Організація самостійної роботи з урахуванням індивідуальних можливостей та інтересів кожного студента, в педагогічній теорії і практиці отримала назву диференційована самостійна робота. Тому диференціація має своєю метою забезпечити індивідуальну своєрідність всебічного розвитку кожної особистості.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що попри значну увагу науковців щодо означеної проблеми, питання організації самостійної роботи на основі диференційованого підходу в навчальному процесі вузу не знайшла достатнього висвітлення, що вимагає розв'язання таких суперечностей:

– між вимогами сьогодення до рівня сформованості самостійності як професійної та особистісної якості майбутнього фахівця та переважною орієнтацією навчально-пізнавального процесу на рівень навченості студентів;

– між потребою практики у використанні різнорівневої самостійної роботи студентів та недостатнім рівнем готовності викладачів до її організації на основі диференційованого підходу. Розв'язати ці суперечності допоможе диференційований підхід до організації самостійної роботи студентів.

Метою тез є визначення сутності різнорівневої самостійної роботи та критеріїв її диференціації.

У психолого-педагогічній літературі використовуються два близьких терміни: «зовнішня диференціація» і «внутрішня диференціація». Сутністю зовнішньої диференціації є спрямована спеціалізація освіти за інтересами, нахилами і здібностями студентів з метою їх максимального

розвитку. Зовнішня диференціація зумовлює виникнення нових навчальних закладів: гімназій, ліцеїв, коледжів, створення спеціальних профільних класів, факультативів, класів з поглибленим вивченням окремих циклів дисциплін.

Під внутрішньою диференціацією розуміють таку організацію навчального процесу, при якій враховуються індивідуальні особливості тих, хто навчається в умовах роботи педагога в природних умовах. Це по суті не що інше як індивідуалізація навчання та диференційований підхід до студентів, рівнева диференціація вимог до них.

Існують різні підходи до визначення сутності різнорівневої самостійної роботи, яка розглядається як процес створення різних рівнів завдань, для яких характерне врахування типових індивідуальних відмінностей студентів (М. М. Скаткін), сукупність прийомів та засобів самостійної діяльності, що використовуються для забезпечення досягнення студентами різного рівня знань на основі врахування індивідуальних можливостей (І. П. Підкасистий), як використання у процесі навчання різнорівневих завдань у відповідності до рівня навчальних здібностей, успіхів, інтересів студента (М. М. Солдатенко), як діяльність, при якій кожен студент виконує деякий мінімум загальноосвітньої підготовки, що є загальнозначущою й забезпечує можливість адаптації до постійно змінюваних життєвих умов, одержує право й гарантовану можливість приділяти увагу переважно тим напрямам, які в певній мірі відповідають його здібностям (В. В. Фірсов).

Розглянувши різні погляди науковців на проблему, ми визначаємо різнорівневу самостійну роботу студентів як здатність особистості до діяльності без зовнішнього втручання, при якій кожен студент має можливість опанувати навчальним матеріалом на різному рівні, але не нижче базового, в залежності від його індивідуальних особливостей

Важливо наголосити, що диференційована самостійна робота забезпечує реалізацію пріоритетності розвитку особистості і є запорукою розвитку студентів із різними здібностями й інтересами. Рівнева диференціація вимог до самостійної роботи постає ефективним засобом формування у студентів самооцінки та самоконтролю. Без сумніву, її застосування дає змогу кожному студенту працювати на будь-якому рівні навчальних досягнень і здобувати відповідні результати.

Варто зауважити, що диференційований підхід в процесі організації самостійної роботи дає можливість усунути перенавантаження студентів, позбавити комплексу «середнього студента», своєчасно виявити прогалини в знаннях і намічати шляхи їх ліквідації, забезпечити засвоєння програмного матеріалу менш підготовленими і сприяє розвитку більш підготовлених, розвиває їх пізнавальні інтереси, творчу ініціативу, сприяє створенню умов для визначення найдоцільнішого режиму навчальної роботи з кожним, дозволяє раціонально завантажувати їх самостійною роботою, враховуючи індивідуальні особливості. Відповідно до навчальних можливостей добираються такі завдання, які мають забезпечити високу зайнятість студентів і здатність до ефективного їх вирішення [4, 8, 9].

Передовсім, щоб організувати різнорівневу самостійну роботу студентів на занятті необхідно визначити критерії, за якими буде здійснюватися диференціація, на основі якої можуть бути створені динамічні різнорівневі групи студентів.

Так, І. П. Підкасистий у своїх дослідженнях пропонує самостійну роботу диференціювати за рівнями навчальної діяльності студентів: перший рівень – дослівне відтворення інформації; другий рівень – самостійна робота за зразком; третій рівень – реконструктивно-самостійна робота; четвертий рівень – самостійна евристична робота; п'ятий рівень – творча (дослідницька) робота [5].

М. М. Солдатенко вважає доцільним розробити завдання для різнорівневої самостійної роботи студентів відносно їх характеру пізнавальної діяльності. Для студентів із репродуктивним рівнем пізнавальної активності автор пропонує застосовувати завдання на відтворення ознак понять, законів, а також завдання за зразком. Конструктивний рівень повинен включати міцно засвоєні алгоритми виконання завдань. Завдання даного рівня дозволяють використовувати отримані раніше знання в змінених ситуаціях, що сприяє встановленню одиничних зв'язків між поняттями, поняттям і законом, однак, не дозволяє ще робити глибокі узагальнення, застосовувати знання в нових ситуаціях. Для студентів із творчим рівнем пізнавальної активності дослідник радить використовувати завдання, що потребують міцно засвоєних основних положень, які дозволяють забезпечити високий рівень узагальнення

знань, встановлення міжпредметних зв'язків. У свою чергу такі завдання сприяють творчому використанню отриманих знань у нових ситуаціях. Це дозволяє студентам виявити нові причинно-наслідкові зв'язки, робити узагальнення і висновки.

Дещо інший підхід пропонує М. І. Махмутов. Науковець стверджує, що класифікувати самостійну роботу студентів доцільно за рівнем активності:

- рівень несамостійної (звичайної) активності, який характеризується сприйняттям студентами пояснень педагога, виконанням завдань і вправ відтворюючого характеру;
- рівень напівсамостійної активності характеризується застосуванням набутих знань у новій ситуації і участю студентів у пошуку способів вирішення поставленої педагогом навчальної ситуації;
- рівень самостійної активності включає виконання робіт репродуктивно-пошукового типу, коли студент сам працює із текстом підручника, застосовує набуті знання в новій ситуації, конструє, вирішує завдання середнього рівня складності; доводить гіпотези з незначною допомогою викладача;
- рівень творчої активності передбачає виконання самостійних робіт, що вимагають творчої уяви, логічного аналізу, відкриття нового способу вирішення навчального завдання, самостійного доведення, формування висновків, винахідництва і написання творчих робіт [4].

Психолог В. О. Крутецький наголошує на тому, що при проведенні різнорівневої самостійної роботи для студентів із середнім та високим рівнями знань слід використовувати такі типи навчальних завдань: на міркування і на логічне мислення. Для вирішення даних задач не потрібно ніяких спеціальних знань, але необхідно вміння логічно міркувати, проявляти винахідливість, спритність; завдання з відсутніми даними. Студентам ставляться питання: чому не можна дати точної відповіді на питання завдання? Чого не вистачає для вирішення? Що необхідно додати для отримання необхідного результату? Студентам із високим рівнем знань ставиться питання: а чи можна що-небудь отримати навіть із цих неповних даних? Який висновок можна зробити з аналізу того, що надано?; завдання з декількома рішеннями. У групі представлені завдання, які можуть бути вирішені різними шляхами. Дані завдання спрямовані на визначення здатності студентів переключати увагу від однієї розумової операції до іншої, від одного способу дії до іншого; завдання на обґрунтування, за допомогою яких визначається здатність студентів до логічного міркування, аргументації [1].

З точки зору С. П. Логачевської доцільно виділяти чотири рівні навчальних досягнень студентів. А вже у відповідності до кожного рівня розробляти систему завдань для самостійної роботи:

- початковий рівень (запитання і завдання потребують елементарної, фрагментарної відповіді студента при відтворенні навчального матеріалу і зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення);
- середній рівень (завдання, при вирішенні яких студент повинен володіти елементарними вміннями навчальної діяльності, зможе відтворити основний навчальний матеріал, виконати завдання за зразком);
- достатній рівень (завдання даного рівня розраховані на те, що студент здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності, знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, самостійно може застосовувати знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями, робить висновки, виправляє допущені помилки);
- високий рівень (завдання потребують глибоких, міцних, узагальнених, системних знань студента, а також вміння застосовувати здобуті знання творчо. Навчальна діяльність при виконанні даних самостійних завдань має носити дослідницький характер, студент повинен володіти вміннями самостійно оцінювати життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати власну позицію) [3].

У залежності від характеру пізнавальної активності студентів П. І. Підкасистий виділяє чотири види самостійних робіт і відповідно до них пропонує ряд завдань:

1. Самостійні роботи за зразком. Роботи цього типу повністю виконуються студентом на основі зразка, допоміжної інструкції. Призначення даних самостійних робіт у тому, що, сприяючи накопиченню студентом опорних фактів і способів діяльності в галузі певної навчальної дисципліни, умінь і навичок, їх міцному закріпленню, дані роботи створюють необхідні умови для переходу студента до виконання завдань більш високого рівня складності.

2. Реконструктивні самостійні роботи. На основі наявних знань і досвіду вирішення завдань за зразком студент може самостійно осмислити внутрішню структуру досліджуваного матеріалу, дати опис дій із об'єктами вивчення, аналізувати і передбачати можливі наслідки цих дій. При виконанні даного типу завдань частково вже включено добування нових знань, хоча основне значення тут має ще реконструкція попереднього засвоєного навчального матеріалу.

3. Варіативні самостійні роботи на застосування понять науки. Саме тут у студентів виробляється вміння вибирати з попереднього формалізованого досвіду потрібні способи, прийоми діяльності – знання і вміння для вирішення завдань. Варіюючи, комбінуючи дані елементи свого досвіду, студент обирає особливий, власний шлях, який складається з різних елементів тих пізнавальних умінь, які закріпилися в досвіді. Тому самостійні роботи такого роду, звичайно, містять у собі пізнавальні завдання, що вимагають від студента аналізу невідомої йому проблемної ситуації та отримання необхідної нової інформації.

4. Творчі самостійні роботи. Роботи даного типу передбачають безпосередню участь студента у виробництві принципово нових для нього знань, цінностей матеріальної та духовної культури. Завдання у всіх видах творчих самостійних робіт містять умови, що стимулюють виникнення особливих проблемних ситуацій, які можна створити різними способами: шляхом чіткої постановки проблеми самим викладачем; шляхом постановки таких умов, аналізуючи які, студент сам повинен зрозуміти і сформулювати існуючі в них проблеми; шляхом постановки більш-менш чітко окресленої проблеми, за логікою пошуку розв'язання якої студент повинен самостійно виявити нову, додаткову проблему (передбачену при конструюванні проблемної ситуації); шляхом постановки такого завдання, в ході вирішення якого студент самостійно виявляє нову проблему, яка не передбачалася при конструюванні проблемної ситуації. Діяльність студента при вирішенні даного типу завдань поступово звільняється від готових зразків, шаблонів і набуває гнучкий пошуковий характер [5].

Отже, спираючись на вищевикладені положення щодо самостійної роботи можна стверджувати наявність варіативності підходів науковців до визначення сутності різнорівневої самостійної роботи та критеріїв її організації на основі диференційованого підходу. Різні погляди є не взаємовиключними, а є взаємодоповнюючими. Самостійна робота як важлива складова підготовки майбутнього вчителя до професійно-педагогічної діяльності суттєво впливає на формування висококваліфікованого фахівця за умови її диференціації.

Література

1. Крутецкий В. А. Психология: [учебник для учащихся пед. училищ] / Крутецкий В. А. – М.: Просвещение, 1980. – 352 с.
2. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: [підручник] / Кузьмінський А. – К.; 2005. – 486 с.
3. Логачевська С. П. Диференціація у звичайному класі: [методологічний посібник для вчителя] / Логачевська С. П. – К.: Заповіт, 1998. – 336 с.
4. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе: [книга для учителей] / Махмутов М. И. – М., Просвещение, 1977. – 371 с.
5. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность в обучении / Пидкасистый П. И. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.
6. Скаткин М. Н. Совершенствование процесса обучения / Скаткин М. Н. – М.: Педагогика, 1971. – 27 с.
7. Солдатенко М. М. Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності: [монографія] / Солдатенко М. М. – К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – 198 с.
8. Терещук Г. В. Диференційовані завдання як засіб індивідуального підходу / Г. В. Терещук // Радянська школа. – 1990. – № 2. – С. 66–72.
9. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения / Унт И. Э. – М.: Педагогика, 1990. – 191 с. – (Образование. Педагогические науки).